

جامعه‌شناسی
نقش زنان در سازمان‌های مردم‌نهاد

- سرشناسه : رحمانی، محترم، ۱۳۴۱-
عنوان و نام پدیدآور : جامعه‌شناسی نقش زنان در سازمان‌های مردم‌نهاد/ محترم رحمانی؛ زیر نظر باقر ساروخانی؛ ویراستار محسن ساکتی.
- مشخصات نشر : قزوین: شمع آوید، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری : ۲۵۰ص:، جدول، نمودار؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
شابک : 978-622-98837-8-5
- وضعیت فهرست نویسی : فیبا
یادداشت : کتابنامه: ص. [۲۳۰] - ۲۳۸.
موضوع : سازمان‌های غیردولتی زنان
- *Non-governmental organizations of women**
سازمان‌های غیردولتی زنان -- ایران
*Non-governmental organizations of women -- Iran
زنان در توسعه -- ایران
Women in development -- Iran
جامعه‌شناسی سازمانی
Organizational sociology
سازمان‌های غیردولتی زنان -- ایران -- نمونه پژوهی
Non-governmental organizations of women -- Iran -- Case studies*
- شناسه افزوده : ساروخانی، باقر، ۱۳۱۸ -
رده بندی کنگره : HQ۱۸۸۵
رده بندی دیویی : ۳۶۷/۹۲
شماره کتابشناسی ملی : ۸۷۶۸۲۰۹
اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیبا
کد پیگیری : ۸۷۶۵۷۶۴

جامعه‌شناسی
نقش زنان در سازمان‌های مردم‌نهاد

محترم رحمانی

زیرنظر:
دکتر باقر ساروخانی

جامعه‌شناسی نقش زنان در سازمان‌های مردم‌نهاد

مؤلف: محترم رحمانی زیر نظر: دکتر باقر ساروخانی

ویراستار: محسن ساکتی

طرح جلد: رامین خوشنما بهرامی

چاپ اول: ۱۴۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۸۸۳۷-۸-۵

قیمت: ۸۸۰۰۰ تومان

حروف چینی، صفحه‌آرایی: انتشارات شمع آوید

چاپ و صحافی: مجتمع چاپ ایران کهن

شمارگان: ۱۱۰۰ جلد

انتشارات شمع آوید

کد نشر: ۱۶۰۱۹

تلفن: ۰۹۱۲۱۸۲۷۵۲۵ - مدیر مسئول: محسن ساکتی

ایمیل: shameavid.pub@gmail.com

سایت: <https://chaponashr.ir/shameavid>

فروشگاه فروش کتاب:

قزوین، میدان نخیکان، ضلع شرقی دانشگاه آزاد قزوین، شهر کتاب قزوین [insta: Qazvin.bookcity](https://qazvin.bookcity.insta)

همه حقوق چاپ و نشر این کتاب برای انتشارات شمع آوید محفوظ است.

تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه از جمله فتوکپی، الکترونیکی، ضبط و

ذخیره در سیستم‌های بازیابی و پخش بدون دریافت مجوز قبلی و کتبی از ناشر ممنوع است.

این اثر تحت حمایت «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» قرار دارد.

تقدیم به:

زنان مدیر و عضو سازمان‌های مردم‌نهاد قزوین
که امیدوارم همیشه افتخار شاگردی‌شان را
داشته باشم.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات.....	۱۵
مقدمه.....	۱۵
۱-۱- بیان موضوع کتاب.....	۱۷
۱-۲- اهمیت و ضرورت پرداختن به سازمان‌های مردم‌نهاد.....	۱۹
فصل دوم: مروری بر ادبیات.....	۲۵
۱-۲- بررسی و کنکاش در مفهوم و مختصات سازمان‌های مردم‌نهاد.....	۲۵
۱-۱-۲- واژه‌شناسی سازمان‌های مردم‌نهاد.....	۲۵
۱-۲-۲- تعاریف متفاوت از سازمان‌های مردم‌نهاد.....	۲۷
۱-۲-۱-۲- تعاریف پژوهشگران.....	۲۷
۱-۲-۲-۲- تعاریف نهادهای بین‌المللی.....	۳۲
۱-۲-۲-۳- تعاریف قانونی و حقوقی.....	۳۵
۱-۲-۳- مقایسه تعاریف.....	۳۷
۱-۲-۴- مبانی نظری سازمان‌های مردم‌نهاد.....	۳۸
۱-۲-۴-۱- جامعه مدنی و سازمان‌های مردم‌نهاد.....	۳۸
۱-۲-۴-۲- حوزه عمومی و سازمان‌های مردم‌نهاد.....	۴۰
۱-۲-۴-۳- توسعه پایدار و سازمان‌های مردم‌نهاد.....	۴۲
۱-۲-۴-۴- نظریه اثرات اجتماعی بخش غیرانتفاعی.....	۴۳
۱-۲-۴-۵- نظریه ناهمگنی.....	۴۳
۱-۲-۴-۶- نظریه اعتماد و خیر عمومی.....	۴۴
۱-۲-۴-۷- نظریه دگرخواهی غیرخالصانه.....	۴۵
۱-۲-۴-۸- سازمان‌های مردم‌نهاد و رویکردهای مختلف آن.....	۴۵
۱-۲-۵- تاریخ سازمان‌های مردم‌نهاد در جهان.....	۴۶
۱-۲-۵-۱- بررسی سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی.....	۴۷
۱-۲-۵-۲- بررسی کمی سازمان‌های غیردولتی کشورهای جهان.....	۴۸
۱-۲-۵-۳- سازمان تجارت جهانی و سازمان‌های مردم‌نهاد.....	۴۹
۱-۲-۵-۴- «آکسفام»، از بزرگ‌ترین تشکل‌های غیردولتی بین‌المللی.....	۵۰
۱-۲-۵-۵- معرفی les petits freres des pauvres.....	۵۱
۱-۲-۶- سیر تاریخی سازمان‌های مردم‌نهاد در ایران.....	۵۴

- ۱-۶-۱-۲- تاریخچه کار جمعی در گذشته..... ۵۴
- ۱-۶-۲-۲- تاریخچه معاصر سازمان‌های مردم‌نهاد در ایران ۵۹
- ۱-۷-۱-۲- ویژگی‌های تشکل‌های مردم‌نهاد ۶۲
- ۱-۸-۱-۲- استراتژی‌ها و شاخص‌ها در سازمان‌های مردم‌نهاد ۶۷
- ۱-۹-۱-۲- طبقه‌بندی سازمان‌های مردم‌نهاد ۶۸
- ۱-۱۰-۱-۲- نقش‌های سازمان‌های مردم‌نهاد ۷۱
- ۱-۱۰-۱-۲- نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه پایدار کشورها ۷۴
- ۱-۱۰-۱-۲- نقش سازمان‌های غیردولتی در نظم‌بخشی و انسجام جامعه ۷۵
- ۱-۱۰-۱-۲- نقش سازمان‌های غیردولتی در نظارت کارآمد بر دولت‌ها ۷۶
- ۱-۱۰-۱-۲- نقش سازمان‌های غیردولتی در ابقای قدرت مردم و دموکراسی ۷۸
- ۱-۱۱-۱-۲- نگاهی به آسیب‌شناسی‌های سازمان‌های غیردولتی ۷۹
- ۲-۲- تعاریف و مبانی نظری مرتبط با زنان ۸۲
- ۲-۲-۱- تعریف جنس و جنسیت ۸۲
- ۲-۲-۲- ضرورت و اهمیت تولید دانش در مطالعات جنسیتی با گرایش زنان ۸۴
- ۲-۲-۳- نظریه‌های جنسیت ۸۵
- ۲-۳-۱- جریان‌های فمینیستی ۸۵
- ۲-۳-۲- تاریخچه شکل‌گیری فمینیسم ۸۶
- ۲-۳-۳- رویکرد جامعه‌شناسی به نظریه‌های فمینیستی ۹۸
- ۲-۳-۴- سه موج فمینیستی ۱۰۶
- ۳-۲- پژوهش برای زنان ۱۰۹
- ۳-۲-۱- تفاوت‌های جنسیتی ۱۱۰
- ۳-۲-۲- نابرابری جنسیتی ۱۱۳
- ۳-۲-۳- دیدگاه قدرت؛ مردسالاری ۱۱۹
- ۳-۲-۴- سقف شیشه‌ای؛ حصارهای شیشه‌ای ۱۲۱
- ۳-۲-۵- نظریه‌های توسعه و جنسیت ۱۲۳
- ۳-۲-۱- نگاهی کوتاه به توسعه و تاریخچه آن ۱۲۳
- ۳-۲-۲- نسبت توسعه و جنسیت ۱۲۶
- ۳-۲-۳- زن در توسعه (WID) ۱۳۱
- ۳-۲-۴- جنسیت و توسعه (GAD) ۱۳۲
- ۳-۲-۵- فرایند توانمندسازی زنان ۱۳۴
- ۴-۲- جنسیت و سازمان‌های غیردولتی ۱۳۹

- ۱۴۰-۲-۴-۱- تعاریفی از زنان و سازمان‌های مردم‌نهاد.....
- ۱۴۲-۲-۴-۲- ویژگی‌های سازمان‌های مردم‌نهاد زنان و سازمان‌های مرتبط با زنان.....
- ۱۴۴-۲-۴-۳- ضرورت سازمان‌های مردم‌نهاد زنان و مرتبط با زنان.....
- ۱۴۵-۲-۴-۴- انواع سازمان‌های مردم‌نهاد زنان و مرتبط با زنان.....
- ۱۴۶-۲-۴-۵- بررسی آماری سازمان‌های مردم‌نهاد زنان و مرتبط با زنان.....
- ۱۴۷-۲-۴-۶- کنفرانس‌های جهانی زنان و سازمان‌های غیردولتی زنان.....
- ۱۵۱-۲-۴-۷- سابقه فعالیت‌های داوطلبانه زنان در ایران.....
- ۱۵۹-۲-۴-۸- چالش‌ها، مواضع و تنگناها در سازمان‌های مردم‌نهاد زنان و مرتبط با زنان.....
- ۱۶۳-۲-۵- مدیریت زنان و سازمان‌های مردم‌نهاد.....
- ۱۶۴-۲-۶- اهمیت مدیریت زنان در سازمان‌های مردم‌نهاد.....
- ۱۶۵-۲-۶-۱- تعریف مدیریت سازمان مردم‌نهاد.....
- ۱۶۶-۲-۶-۲- ملزومات مدیریت سازمان‌های مردم‌نهاد.....
- ۱۷۱-۲-۶-۳- زنان و مدیریت سازمان‌های مردم‌نهاد.....
- ۱۷۱-۲-۶-۳-۱- گرت‌برداری از تفکرهای کلیشه‌ای و تعصب‌های رایج درباره ناتوانایی‌های مدیریتی زنان.....
- ۱۷۵-۲-۶-۳-۲- زنان و مسئولیت‌های مدیریت.....
- ۱۷۷-۲-۷-۷- مشارکت زنان و سازمان‌های مردم‌نهاد.....
- ۱۷۸-۲-۷-۱- مرور تعاریف و معانی مشارکت.....
- ۱۸۲-۲-۷-۲- انواع مشارکت.....
- ۱۸۵-۲-۷-۳- ماهیت مشارکت.....
- ۱۸۷-۲-۷-۴- مفهوم مشارکت زنان.....
- ۱۸۸-۲-۷-۵- نظریه‌های مشارکتی اجتماعی زنان.....
- ۱۹۰-۲-۷-۶- نگاهی به پژوهش‌های پیمایشی مقایسه مشارکت اجتماعی زنان و مردان.....
- ۱۹۵-۲-۷-۷- موانع مشارکت اجتماعی زنان.....
- ۱۹۷-۲-۷-۸- راهکارهای رفع موانع مشارکت‌های مدنی زنان.....

فصل سوم: مطالعه موردی: مدیریت و مشارکت زنان در سازمان‌های مردم‌نهاد قزوین..... ۱۹۹

- ۱۹۹-۳-۱- معرفی شهر قزوین.....
- ۲۰۳-۳-۲- روش و طرح کلی تحقیق.....
- ۲۰۳-۳-۳- جامعه آماری، حجم نمونه و روش نمونه‌گیری.....
- ۲۰۳-۳-۱- جامعه آماری.....

۲۰۴	..... ۳-۳-۲- حجم نمونه و روش نمونه‌گیری
۲۰۵	..... ۳-۴- شناسایی متغیرها
۲۰۵	..... ۳-۵- ابزار جمع‌آوری داده‌ها
۲۰۵	..... ۳-۵-۱- پرسشنامه
۲۰۵	..... ۳-۵-۲- مصاحبه
۲۰۶	..... ۳-۶- تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق کمی
۲۱۴	..... ۳-۷- تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق کیفی
۲۱۴	..... ۳-۷-۱- حضور مدیریتی زنان
۲۱۶	..... ۳-۷-۲- حضور مشارکتی زنان
۲۱۷	..... ۳-۷-۳- تنگناها و مسائلی مدیریت و مشارکت زنان
۲۱۹	..... ۳-۷-۴- برنامه‌های سازمان‌های مردم‌نهاد برای توانمندسازی زنان در امر مدیریت یا عضویت
۲۲۳	..... ۳-۷-۵- ارزیابی سازمان‌های مردم‌نهاد از مدیریت و مشارکت زنان سایر مردم‌نهادها
۲۲۴	..... ۳-۸- بحث و نتیجه‌گیری
۲۳۳	..... ۳-۹- پیشنهادها و تحقیق

۲۳۴ ..... منابع

۲۳۴	..... فهرست منابع فارسی
۲۳۴	..... الف- کتاب‌ها
۲۳۶	..... ب- مقاله‌ها
۲۳۹	..... ج- پایان نامه‌های دانشجویی
۲۴۱	..... فهرست منابع انگلیسی

۲۴۳ ..... ضمائم و پیوست‌ها

۲۴۹	..... پرسشنامه پژوهش
-----	----------------------

فهرست جداول

- جدول ۲-۱- طبقه‌بندی انواع سازمان‌های مردم‌نهاد..... ۲۶
- جدول ۲-۲- وضعیت سازمان‌های غیردولتی فعال در ایران در سال ۱۳۷۹..... ۶۰
- جدول ۲-۳- انواع کارکردی انجمن‌های داوطلبانه بر اساس تقسیم‌بندی سنتی و مدرن..... ۶۱
- جدول ۲-۴- نقش‌های سازمان‌های مردم‌نهاد..... ۷۳
- جدول ۲-۵- توسعه و جنسیت..... ۱۲۷
- جدول ۲-۶- رشد توسعه انسانی و برخی از سنججه‌های آن در گزارش ۲۰۱۴..... ۱۲۹
- جدول ۲-۷- جایگاه مدیران سازمان‌های مردم‌نهاد در سطوح مختلف..... ۱۶۸
- جدول ۲-۸- تعداد مدیران زن در دستگاه‌های اداری به تفکیک سطوح مدیریت..... ۱۷۱
- جدول ۲-۹- سهم زنان در مدیریت و مشاغل مهم کشور نسبت به مردان..... ۱۷۲
- جدول ۲-۱۰- شاخص توانمندسازی جنسیتی ایران و مؤلفه‌های اصلی آن نسبت به کشورهای منتخب..... ۱۷۳
- جدول ۲-۱۱- طبقه‌بندی مشارکت از نظر وایت..... ۱۸۶
- جدول ۲-۱۲- مقایسه عضویت و انواع مشارکت اجتماعی در مطالعات موجود در دهه ۸۰ در سطح شهر تهران..... ۱۹۳
- جدول ۳-۱- تغییرات جمعیتی قزوین..... ۲۰۲
- جدول ۳-۲- توزیع فراوانی سازمان‌های مردم‌نهاد بر اساس نوع فعالیت سازمان مردم‌نهاد..... ۲۰۷
- جدول ۳-۳- توزیع فراوانی جنسی مدیرعامل‌های سازمان‌های مردم‌نهاد..... ۲۰۷
- جدول ۳-۴- توزیع فراوانی مدیرعامل‌های سازمان‌های مردم‌نهاد بر اساس وضعیت تحصیلی و جنس..... ۲۰۸
- جدول ۳-۵- توزیع فراوانی مدیرعامل‌های سازمان‌های مردم‌نهاد بر اساس شغل و جنسیت..... ۲۰۸
- جدول ۳-۶- توزیع فراوانی سنی مدیرعامل‌های سازمان‌های مردم‌نهاد بر اساس جنسیت..... ۲۰۹
- جدول ۳-۷- توزیع فراوانی هیأت مدیره سازمان‌های مردم‌نهاد بر حسب جنس..... ۲۰۹
- جدول ۳-۸- توزیع فراوانی هیأت مدیره سازمان‌های مردم‌نهاد بر حسب سن و جنس..... ۲۱۰
- جدول ۳-۹- توزیع فراوانی هیأت مدیره سازمان‌های مردم‌نهاد بر حسب شغل و جنس..... ۲۱۰
- جدول ۳-۱۰- توزیع فراوانی هیأت مدیره سازمان‌های مردم‌نهاد بر حسب تحصیلات و جنس..... ۲۱۱
- جدول ۳-۱۱- توزیع فراوانی هیأت مدیره سازمان‌های مردم‌نهاد بر حسب سمت و جنس..... ۲۱۱
- جدول ۳-۱۲- توزیع فراوانی هیأت مؤسس سازمان‌های مردم‌نهاد بر اساس جنس..... ۲۱۲
- جدول ۳-۱۳- تعداد اعضای هیأت مؤسس سازمان‌های مردم‌نهاد بر حسب جنس..... ۲۱۳
- جدول ۳-۱۴- تعداد اعضای سازمان‌های مردم‌نهاد بر حسب جنس..... ۲۱۳

- جدول ۳-۱۵- جدول فراوانی تعداد هیأت مؤسس بر حسب جنس..... ۲۱۳
- جدول ۳-۱۶- ویژگی های مدیریتی زنان..... ۲۱۵
- جدول ۳-۱۷- ویژگی های مشارکتی زنان..... ۲۱۷
- جدول ۳-۱۸- تنگناها و مسائل مدیریتی و مشارکتی زنان..... ۲۱۸
- جدول ۳-۱۹- توزیع برنامه خاص برای توانمندسازی مدیریتی - مشارکتی زنان..... ۲۲۰
- جدول ۳-۲۰- عناوین برنامه های عملیاتی شده توانمندسازی اعضا و... ۲۲۲
- جدول ۳-۲۱- ارزیابی مدیران سازمان های مردم نهاد از مدیریت یکدیگر..... ۲۲۴
- لیست اسامی سازمان های مردم نهاد قزوین..... ۲۴۴

پیشگفتار

زنان و نقش آنان در توسعه جوامع، دغدغه بزرگی است؛ زیرا کاستی‌ها و نقصان‌های بی‌شماری برای حضور و فعالیت مشارکتی زنان در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی وجود دارد. حضور زنان در عرصه‌های سازمان‌های مردم‌نهاد هم پر از نوسان می‌باشد. از یک طرف، زمینه‌های چنین حضوری محدود است و از طرفی دیگر زنان به‌شدت به حضور مناسب و فعال متقاعد و نیازمند شده‌اند و یا حداقل در مقاطعی به سازمان‌های مردم‌نهاد فراخوانده شده‌اند و یا خود بدان‌ها پیوستند. زیرا تا همین جا نیز تمام آموزش‌هایی که مربوط به خانواده، محیط‌زیست، جامعه و... مخاطب زنانه دارد و زنان آنان را دریافت کرده‌اند. انجمن‌ها، مؤسسه‌ها و سایر مکان‌هایی که زنان گرد هم می‌آیند و یا به‌دور هم فراخوانده می‌شوند مجموعه سازمان‌های مردم‌نهادی را می‌سازد که در آن دغدغه‌های اصلی و فرعی متفاوتی دنبال می‌شود و زنان به‌عنوان مخاطبان اصلی بازکردن گره‌های اجتماعی و آسیب‌های آن تشخیص داده شده‌اند و در واقعیت امر نیز نقش انکارناپذیر آنان در توسعه و پیشرفت اجتماع تئوریزه و نظری شده است.

با وجود فراوانی انتخاب موضوع در جامعه ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد را به «نقش مدیریتی - مشارکتی زنان در سازمان‌های مردم‌نهاد قزوین» اختصاص دادم تا زنان داوطلب و مدیر این عرصه معرفی گردند و با توصیف نقش داوطلبانه ایشان، ادای دین کرده

و ارج گزار راهی باشم که آن را به تنهایی و با وجود کوهی از مسائل دنبال نموده‌اند.
از دکتر باقر ساروخانی که با راهنمایی‌های ارزشمند و بی‌دریغ خود مرا در این امر یاری کردند نهایت سپاسگزاری را می‌کنم و نیز از داوران دکتر علیرضا کلدی و دکتر حسن ملک که با دلسوزی نکات انتقادی نوشتار را متذکر شدند تشکر می‌کنم.
از جناب آقای محسن ساکتی که در طول دوران تهیه و تدوین پایان‌نامه و تبدیل آن به کتاب، نه تنها با یآوری و حمایت، بلکه با دغدغه‌مندی، نگاه توسعه‌محور و پژوهش‌محور یاری رساندند قدردانی می‌نمایم.
بر داستان تک‌تک داوطلبان سازمان‌های مردم‌نهاد قزوین و ایران بوسه قدرشناسی می‌زنم و بر کسانی که از دانش آنان در نوشتار بهره‌بردم درود می‌فرستم که اگر زنان، مردان و ایران پیشرفت کند، آرزوی بزرگی محقق شده و سزاوار و درخور تلاش‌های یک‌صد و پنجاه سال اخیر بوده است.

محترم رحمانی

زمستان ۱۴۰۰

فصل اول:

کلیات

مقدمه

سازمان‌های مردم‌نهاد^۱ به‌عنوان بازو و بدنه جامعه مدنی^۲ و تقویت بنیان‌های اقتدار حوزه عمومی^۳ است و زنان به‌عنوان نیمی از جامعه عناصر تعیین‌کننده‌ای در سرنوشت یک جامعه‌اند که بر استقرار توسعه متوازن^۴ آن یاری می‌رسانند و از طریق مشارکت و نیز مدیریت سازمان‌های مردم‌نهاد به تقویت حوزه عمومی می‌پردازند.

قرن بیست و یکم را قرن همیاری و مشارکت^۵ و قرن زنان نامیده‌اند. سازمان‌های بین‌المللی^۶ در صدد گسترش روح همبستگی میان ملت‌های جهان‌اند و تجربه کشورهای صنعتی و نیز کشورهای توسعه‌یافته در جنوب و شرق آسیا و... نشان می‌دهد که سازمان‌های مردم‌نهاد توان آن را دارند تا در مسیر توسعه پایدار و یا با نقادی توسعه نامتوازن، گذار جامعه را امکان‌پذیر سازند. مدیریت و مشارکت فعال زنان در سازمان‌های

---

1 - Non-Governmental Organization (NGO)

2 - Civil society

3 - Public sphere

4 - Even development

5 - Participation

6 - International organization

مردم‌نهاد این مسیر را هموار می‌سازد.

تشکیل سازمان‌های مردم‌نهاد، مدیریت و مشارکت زنان در آن البته یک فرآیند چندبُعدی مدیریتی، اجتماعی، روان‌شناختی و مکانی است که پژوهش حاضر به‌خصوص بر پدیده اجتماعی و رویکرد جامعه‌شناسانه آن تمرکز کرده است.

برای مشارکت اجتماعی زنان در سازمان‌های مردم‌نهاد و حتی مدیریت در آن‌ها، موافقان نظری و ذهنی از همه آحاد جامعه می‌توان یافت و اما دسترسی به چنین امکان و موفقیتی برای زنان در سطح ملی^۱ و نیز محلی^۲ و توافق عملی و کاربردی سازمان‌های مردم‌نهاد، محل چالش و فراز و نشیب‌های بسیار است.

مشارکت اجتماعی زنان و مدیریت آنان در سازمان‌های مردم‌نهاد و نیز تشکلهای غیردولتی زنان در دهه‌های اخیر افزایش قابل‌توجهی یافته است.

تعداد تشکلهای زنان از ۶۷ سازمان مردم‌نهاد در سال ۱۳۷۶ به ۵۷۷ عدد تا سال ۱۳۸۴ و سپس در سال ۱۳۹۱ به ۱۱۳۲ رسید که علی‌رغم رشد تا سال ۱۳۸۴ یعنی ۷۶۱/۲ درصد و از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۱ به ۹۶/۲ درصد کاهش یافته است. (جوهری ۱۳۹۴، ۴۴۵)

این مسئله که زنان به‌عنوان مدیران سازمان‌های مردم‌نهاد و با انتخاب حضور فعال، اختیاری، ارادی و خودانگیخته با اتکا بر توانمندی‌ها و تصمیم‌ها در سامانه حوزه عمومی و جامعه مدنی نقش ایفا کنند به تسکین رنج‌ها و یا بهبود زندگی، توانمندی‌های خود و در جامعه یاری می‌رساند. هرچند که هنوز مشارکت‌های اجتماعی زنان در مقایسه با مردان از نابرابری‌های زیادی حکایت کند.

اگر مشارکت سهمی در چیزی داشتن و از آن سودبردن و یا در گروهی شرکت جستن و با آن همکاری داشتن است، وقتی میان یک‌دوم نیمه جمعیت و میانگین وزنی آنان در مدیریت‌ها و مشارکت‌ها هم‌خوانی وجود نداشته باشد توقع توسعه‌ای از آنان داشتن صحیح به نظر نمی‌آید.

تواناسازی، تسهیل و حمایت از مشارکت فعال زنان و نیز مدیریت آنان جامعه مدنی و

---

¹ - National level

² - Local level

سازمان‌های مردم‌نهاد را تقویت می‌کند می‌تواند بسیاری از آسیب‌های اجتماعی را کاهش داده به سلامت روان و امنیت جامعه یاری رساند. محیط‌زیست را محافظت نماید و... امروز دیگر مدیریت جهانی متکی به دولت‌ها نیست آحاد افراد جامعه نیز خواستار ایفای نقش و تدبیر امور زیستی خود می‌باشند تا از حجم مشکلات و نابسامانی‌های اجتماعی کاسته شود و مدیریت زنان و مشارکت اجتماعی فعال آنان در قالب سازمان چنین بستری را فراهم می‌کند و امکان‌ها و فرصت‌ها در جامعه بیشتر می‌شود. از همین رو کتاب در صدد است مدیریت و مشارکت زنان را در سازمان‌های مردم‌نهاد مورد بررسی قرار دهد و وضعیت و موقعیت آنان را به‌عنوان یک شاخصه توسعه محلی و یا عدم توسعه محلی شهر ارزیابی نماید.

۱-۱- بیان موضوع

سازمان‌های مردم‌نهاد در میان مردم از نفوذ و اعتبار قابل‌ملاحظه‌ای برخوردارند. دستگاه‌های عریض و طویل و دیوان‌سالار دولتی هرگز نمی‌توانند چنین نفوذ و اعتباری داشته باشند. سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند در عرصه‌ها و قلمروهایی وارد شده نقش ایفا نمایند که دولت‌ها به‌خصوص در کشورهای در حال توسعه و یا پیرامونی قدرت و توان و یا حتی دانش و بینش آن را ندارند که بدان وارد شوند.

در واقع سازمان‌های مردم‌نهاد از خلاقیت و ابتکار استعدادهای ملی و محلی گران‌بهای اعضایی برخوردار است که توانسته آنان را جذب سازمان‌های خود نماید. با وجود چنین سرمایه‌های اجتماعی و منابع انسانی خلاقیت‌ها و راهبردهایی تعریف می‌کنند که به‌خوبی خلاءها و فضاها را محلی و ملی را به بهترین شکل ممکن پر می‌نماید. باین‌وجود گستردگی سازمان‌ها در اقصی‌نقاط جهان یکسان نیست و نوسانات بسیاری را تجربه می‌کند.

قرن بیست و یکم را قرن زنان نامیده‌اند. جامعه‌شناسان توجه ویژه‌ای را به زنان در مسیر تحولات اجتماعی نشان می‌دهند. نظریه‌پردازان اقتصادی توسعه انسانی نیز به زنان توجه ویژه‌ای نشان داده‌اند و نیز خود زنان به مبارزات فراوانی در سراسر جهان برای رفع مشکلات و موانع و حضور اجتماعی پرداخته‌اند.

بر اساس آمار ۶۹ درصد ساعات کار جهان به زنان تعلق دارد. تمامی کارهایی که در محیط خانه صورت می‌گیرد زنان انجام می‌دهند، آن‌ها حدود ۱۸ ساعت در روز کار می‌کنند. زنان ۱۰ درصد یعنی یک‌سوم درآمد جهان را به دست می‌آورند و حال آن که یک‌سوم نیروی کار رسمی را در جهان تشکیل می‌دهند. در اشتغال پایین‌ترین دستمزد به آن‌ها پرداخت می‌شود و بیش از مردان نسبت به بیکاری آسیب‌پذیرند. ۱ درصد از دارایی جهانی در اختیار زنان است در حالی که زنان نیمی از مواد غذایی جهان را تولید می‌کنند اما به‌ندرت مالک زمین بوده و به‌سختی می‌توانند وامی دریافت کنند.

دو سوم بی‌سوادان جهان را زنان تشکیل می‌دهند. ۹۰ درصد کشورهای جهان دارای تشکیلاتی برای پیشرفت پایگاه اجتماعی زنان هستند، با وجود این، به دلیل آموزش کم، عدم اعتماد به نفس و کار و مسئولیت سنگین‌تر خویش، حضور بسیار اندکی در سطوح تصمیم‌گیری دارند (الوانی و ضرغامی فرد ۱۳۸۰، شماره ۱۱۳)

در سال ۲۰۱۴؛ ایران در میان ۱۵۲ کشور رتبه ۱۰۹ را از نظر شاخص نابرابری جنسیتی کسب کرده که نسبت به سال ۲۰۱۲، ۲ پله نزول کرده است

زنان در عرصه‌هایی به پیشرفت‌هایی دست یافته‌اند اما هنوز و بر اساس آمار هنوز نابرابری جنسیتی و شکاف جنسیتی بسیاری در جوامع از نظر تحصیلات، اشتغال، مدیریت مناصب عالی و... وجود دارد و پیش‌بینی می‌شود جنوب آسیا ۴۶ سال، غرب اروپا ۶۱ سال، آمریکای لاتین ۷۲ سال، جنوب صحرای آفریقا ۷۹ سال، خاورمیانه و شمال آفریقا ۱۴۹ سال، شرق آسیا و اقیانوسیه ۱۴۶ و اروپای شرقی و آسیای مرکزی ۱۴۹ سال طول خواهد کشید تا به برابری جنسیتی برسند.

زنان به‌عنوان سرمایه‌های اجتماعی با سقف شیشه‌ای^۱ و به تعبیری حصارهای شیشه‌ای^۲ بی‌شماری روبرویند. موانع موجود در مسیر مدیریت و مشارکت زنان بی‌شمار است که زنان باید با آگاهی و توانمندی از آن عبور کنند تا به تحصیل، اشتغال، منصب مدیریت و... نزدیک‌تر به مردان دست یازند... سازمان‌های مردم‌نهاد یکی از این بسترها خواهد بود.

زنان در تشکلهای غیردولتی ماجراها و فراز و نشیب‌های بسیاری را از سر گذرانده‌اند و

^۱ - Glass ceiling

^۲ - Glass walls

اینک هم در تشکل‌های مردم‌نهاد و هم در سازمان‌های زنان که از شبکه نیز برخوردار شده است می‌تواند در کاهش و پیشگیری آسیب‌های اجتماعی خود و دیگران را یاری رسانند و توانمند سازند و در برابر بحران‌های ویرانگر اجتماعی مانند طلاق، اعتیاد، محیط‌زیست و... ایستادگی کنند.

برای حل این قبیل مسائل اساسی زنان به‌عنوان سرمایه اجتماعی و در شرایطی برابر با مردان جامعه نقش کلیدی برای حل بحران، آسیب‌ها و پیشبرد توسعه اجتماعی دارند. بخصوص ارتباط تربیتی - عاطفی آنان با نسل فردا و نقش کلیدی در خانواده و اجتماع در سازمان‌های مردم‌نهاد به شکل سازمان‌یافته جهت رفع نیازهای مردمی تلاش کنند. سازمان‌های مردم‌نهاد، دولت و نیز خود زنان... در برخی زمینه‌ها توجه بسیاری به زنان دارند و پیشرفت‌هایی در عرصه مدنی صورت گرفته است. هرچند به نظر اکثر فعالان سازمان‌های مردم‌نهاد در آغاز راهیم.

و حال باید به این مسئله پرداخت زنان چه نقش‌های مدیریتی و مشارکتی در سازمان‌های مردم‌نهاد داشته‌اند؟ آنان چگونه با ایفای نقش مدیریتی و مشارکتی به گسترش نهادهای مدنی و شبکه‌های اجتماعی یاری رسانده‌اند؟

۱-۲- اهمیت و ضرورت پرداختن به سازمان‌های مردم‌نهاد

این کتاب حضور مدیریتی - مشارکتی زنان را در سازمان‌های مردم‌نهاد به‌عنوان حاملان توسعه انسانی و نظم پایدار اجتماعی ضروری می‌داند و برای آن اهمیت بسیاری قائل است چرا که جامعه ما برای گذار از وضعیت حاضر با به‌کارگیری همه اقشار به‌ویژه زنان می‌تواند در آستانه قرن بیست و یکم یعنی قرن زنان باز ایستد.

همه صاحب‌نظران و محققین در خصوص نقش زنان در سمن‌ها برای توسعه و نظم پایدار اجتماعی اتفاق نظر دارند. زنان کانون توجهات اندیشمندان اجتماعی شده‌اند به نظر اندیشمندان علوم اجتماعی حرکت‌هایی که از سوی زنان شکل می‌گیرد می‌تواند منجر به یک تحوّل عمیق بگردد اما هنوز هم زنان و امر مشارکتی، سازمانی و مدیریتی ایشان نادیده گرفته می‌شود.

یعنی به همان اندازه که برخی جریان‌ها و دیدگاه‌ها حضور زنان را در سازمان‌های

مردم‌نهاد فرصتی برای توسعه پایدار و انسانی و نظم اجتماعی می‌دانند، برخی دیگر آن را تهدید و خطری برای امنیت اجتماعی و خانوادگی که باید آسیب‌شناسی شود و بدان جهت داده و واپایش گردد!

و اما این کتاب، از آنجاکه پتانسیل و ظرفیت زنان را در سازمان‌های مردم‌نهاد به‌مثابه حاملان توسعه انسانی، نظم اجتماعی و تغییرات متوازن در جامعه مورد پژوهش قرار داده و ضمن آن که به آسیب‌ها و خطرات مآجرا واقف است. اهمیت و ضرورت تحقیق را با دو رویکرد علمی و کارکردی پی می‌گیرد:

الف- اهمیت علمی: از آنجاکه روند جامعه‌شناسی و تحقیق‌های آن به‌مثابه برخوردار علمی با پدیده‌های اجتماعی باید پیش روی محققان باشد برخی از اهمیت‌های علمی پژوهش را چنین می‌شود شماره‌گذاری کرد:

۱) کاهش و کمبود منابع مکتوب: منابع در دسترس در زمینه سازمان‌های غیردولتی و نسبت آن با زنان در کشورمان به‌خصوص طی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ بسیار کم می‌باشند، البته تا سال ۱۳۸۴ کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها و مقالاتی در این باب مشاهده می‌شود ولی از سال ۸۴ تا ۹۱ باز از تعداد منابع مکتوب کاسته و بیشتر کمیت و... سازمان‌های غیردولتی محل نقد و بازبینی است، تعداد آثار پس از سال ۹۱ تاکنون رو به افزایش گذاشتند اما هنوز تکاپوی ضرورت‌های فعالیت قابل گسترده سازمان‌های مردم‌نهاد را نمی‌کند. این کاستی در سطح ملی و همچنین در سطح محلی بسیار احساس می‌شود.

۲) دانش محوری و تولید آن: در جهان کنونی دانایی به‌تنهایی کافی نیست بلکه تولید دانش و نظریه در زمینه سازمان‌های مردم‌نهاد و انباشت تجارب ... در باب این حوزه ضروری است هنوز میان این سازمان‌های مردم‌نهاد تا تولید و به‌کارگیری دانش فاصله‌های معناداری مشاهده می‌گردد کارهای مدیریتی و مشارکتی تحسین‌برانگیز زنان تا از سطح دانش و تولید آن در سازمان‌های مردم‌نهاد برخوردار نشود، حاق سرمایه عظیم اجتماعی برآورده نمی‌شود. این کتاب امیدوار است بتواند رویکرد علمی و دانش محوری را در عرصه‌های مدیریت، برنامه‌ریزی و مشارکت اجتماعی زنان در سازمان‌های غیردولتی پررنگ نماید تا نهادینه شده و ملموس گردند.

۳) مخاطب پژوهش مدیران و زنان فعال سازمان‌های مردم‌نهاد: رویکرد علمی به

فصل اول: کلیات / ۲۱

سازمان‌های مردم‌نهاد، به فعالیت‌های زنان مدیر در آن و تلاش برای نهادینه کردن مدیریت علمی و همچنین مشارکت اجتماعی نهادینه‌شده زنان به‌عنوان سرمایه‌ها و منابع اجتماعی امری موردنیاز در سازمان‌های مردم‌نهاد است.

از آنجاکه نویسنده به سهم کوچک خود در برخی سازمان‌های مردم‌نهاد قزوین حضور داوطلبانه داشته و دارد و از نزدیک شاهد مشارکت‌های بی‌ادعای زنان شهر بوده و مدیریت‌های توانمند زنان دیگری را تجربه کرده است، بسیار امیدوار است زنان به‌عنوان سازمان‌دهندگان فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی و مشارکت‌کنندگان در اموری که تنها و تنها دستان توانای ایشان از عهده آن‌همه در سطح محلی بر می‌آیند، رویکرد علمی‌تری به امر مدیریت و سازماندهی خود داشته باشند. حال که آنان کار سخت و دشوار خدمتگزاری در ارتباط تنگاتنگ با مردم را بر دوش می‌کشند نهادینه‌تر و مدیرانه‌تر در عرصه اجتماعی محلی آماده شوند و بر رویدادها و تحولات اجتماعی نقش بزنند.

هرگز نباید از نظر دور داشت که زنان فعال و مدیر در چه بستر دشوار و پرچالشی زمینه و بستر رشد دیگران را فراهم می‌سازند، تنها و تنها برای آن که خود به رضایت خدمت به دیگری و هم‌نوع دست یابند.

۴) یاری از مدیران اجرایی ملی و محلی: در گام اول توجه مدیران اجرایی ملی و بخصوص محلی را به‌ضرورت حضور زنان در ساختار مدیریتی و مشارکت اجتماعی معطوف نماید و در گام دوم از آنان بخواهد بسترهای سالم و لازم را برای گسترش مشارکت اجتماعی و مدیریت زنان فراهم آورد. مدیران دولتی به نگاه توطئه‌ای، امنیتی، رقابتی و بعضاً تنگ‌نظرانه به مشارکت اجتماعی و مدیریتی زنان سازمان‌های مردم‌نهاد پایان داده و از این نیروی عظیم و قشر پرعاطفه و دردمند برای رفع بحران‌ها، آسیب‌ها و نیز رشد و توسعه استان مدد بگیرند. از آنجاکه هنوز از طول عمر سازمان‌های مردم‌نهاد و حضور زنان در آن، زمان زیادی نمی‌گذرد و فراز و نشیب‌ها در مسیر نهادینه شدن حضور آنان در اجتماع، به طولانی خود مسیر و مواضع موجود بر سر راه آن خواهد بود اما فصل الخطاب توسعه پایدار و عبور از گذارهای بحرانی و سخت با توان زنان ممکن و میسرتر است؛ لذا نقش مدیران اجرایی ملی و محلی در این عرصه باید منوط به برنامه‌های توسعه سوم، چهارم، ششم و حقوق شهروندی باشد و نه سلايق و نیز و البته رابطه تعاملی، استقلالی و انتقادی

میان مدیران اجرایی و سازمان‌های مردم‌نهاد از ضرورت‌های تعیین نسبت و رابطه میان ایشان است که تمام آن می‌بایست در چهارچوب منافع ملی و محلی حل و فصل گردد و به‌جای فاصله‌ها و... نسبت صحیح جایگزین گردد، چرا که حل معضلات شهری و مسائلی که بر دوش نهادهای محلی است با وجود سازمان‌های مردم‌نهاد و زنان بازده بیشتری می‌یابد. بدیهی است که در این تعامل دوجانبه سازمان‌های مردم‌نهاد و زنان نیز باید نقش خود را به‌خوبی ایفا نمایند و در مدیران محلی و ملی اعتمادسازی کنند.

۵) شناسایی و معرفی سازمان‌های مردم‌نهاد ملی و زنان فعال در آن: آشنایی با مشارکت‌ها و مدیریت‌های زنان ما را به فراز و نشیب‌های حرکت‌های اجتماعی زنان آگاه می‌سازد، همه به رشد کمی مدیریت و مشارکت زنان واقع می‌باشند؛ اما افزایش کیفیت در مدیریت و مشارکت زنان در سازمان‌های مردم‌نهاد بسیار مهم‌تر است و مسئله‌گذار جوامع، ویژگی‌های آن و عواقب ناشی از حضور زنان و سایر تعارضات هویتی و... نگاهی از سر درد باید باشد.

معرفی زنان به مجموعه سطح ملی، به مدیران و برنامه‌ریزان و سایر تشکل‌های ایران، معرفی زنان به مجموعه سطح محلی به مدیران و برنامه‌ریزان استانی و معرفی زنان به مجموعه خود زنان به آنان اعتمادبه‌نفس، خلاقیت و توانمندی مدیریت و مشارکت را بیشتر خواهد کرد.

این معرفی‌ها به همراه بازانديشي‌ها و بازشناسی‌های استانی (محلی)، ملی و بین‌المللی شاید از مسائل بسیاری در حیطه زنان بکاهد و باب‌های جدید بگشاید.

معرفی و شناسایی علمی و کاوش‌های مسئولانه در مورد سازمان‌های مردم‌نهاد باید رویه کیفی این تشکل‌ها را برای گذار از توسعه ناموزون به سمت توسعه موزون و استانی باز بتاباند.

۶) ایجاد و امکان نظریه‌پردازی و مدل‌سازی علمی در زمینه‌های مدیریت و مشارکت زنان از دیگر ضرورت‌ها و اهمیت‌های کتاب است. البته بیشتر نظریه‌پردازی‌های معاصر در زمینه و حوزه سیاسی بوده و کمتر به مشارکت‌های اجتماعی و مدیریتی پرداخته شده است.

۷) قدم کوتاه تحقیق در جهت بازانديشي جایگاه زنان: بر اساس برخی پیمایش‌های

ارزشمند هنوز مشارکت اجتماعی زنان و مدیریت آنان در مقایسه با مردان در حد مطلوب قرار ندارد و نیز سازمان‌های غیردولتی زنان در آسیب‌کمیت‌گرایی به‌جای کیفیت‌گرایی می‌باشند این کتاب، قدمی کوتاه در این مسیر خواهد بود و تعارض‌های موجود میان زنان جامعه و سازمان‌ها را در خود ارزیابی خواهد کرد.

ب) اهمیت کاربردی

کاستن از ذهن تا عین و از نتیجه تا عمل و کاربرد تحقیق یکی از ملزومات پژوهش‌های اجتماعی خواهد بود این کاربردها عبارتند از:

۱) نقش زنان و موضوعات کلان جامعه: یکی از عمده‌ترین وظایف این کتاب، ایجاد نسبت بین سازمان‌های غیردولتی و زنان و جلب توجه این قشر به موضوعات کلان جامعه است زنان با جدی یافتن مشارکت اجتماعی خود و مدیریت می‌توانند جایگاه خود را در امور رصد کنند و به تدبیر در آن بپردازند.

۲) خدمات زنان: زنان و سازمان‌هایی که زنان در هیأت مؤسس و بدنه اصلی آن سازمان‌های مردم‌نهاد حضور دارند با در برگرفتن اقبال بسیاری از جامعه کارهای زیست‌محیطی و... و کودکان و... به افزایش رفاه اجتماعی (خدمات بهداشتی و تغذیه)، فقرزدایی، کارآفرینی، تعاونی و پژوهش‌های اجتماعی یاری می‌رسانند.

۳) نسبت سازمان‌های مردم‌نهاد و زنان: سازمان‌های غیردولتی می‌توانند با فرهنگ‌سازی، تقویت روحیه اجتماعی و عدالت‌خواهی در جهت افزایش سطح توانایی و دانایی زنان فعالیت کنند و زنان در سازمان‌ها بیش‌ازپیش به خود و جامعه خدمت نمایند.

۴) سازمان‌های مردم‌نهاد، زنان و مسئولان دولتی (اصلاح و ترسیم روابط ملت و دولت): اهمیت کاربرد دیگر تحقیق آن خواهد بود که نگرش مثبت به سازمان‌های غیردولتی از سوی مسئولان محلی ایجاد کند و بدان گسترش روزافزونی ببخشد اقدامات عملی بیشتری در زمینه مشارکت اجتماعی و مدیریت زنان در سمن‌ها به وجود آید عوامل شکننده مشارکت و مدیریت زنان شناسایی و برنامه‌ریزی‌های نهادهای مدنی در جهت افزایش و نهادینه‌کردن مشارکت و مدیریت زنان ادامه یابد تا هم زنان نقش خویش را ایفا کنند و هم مسئولان دولتی در نگرش مثبت به فعالیت آنان موانع موجود بر سر فعالیت‌های زنان را رفع کنند. اصلاح و ترمیم روابط پس از دورانی از فراز و نشیب هر دو را باید به

اشتراک‌هایشان در زمینه‌های قابل‌فعالیت و مهم راهنمایی کند به نظر می‌رسد هر مسئولی باید از ترمیم و اصلاح روابط استقبال کند و هر سازمان مردم‌نهادی باید در ارتباط مستقل و مشخص از دولت به امور جامعه بپردازد ولی زنجیره فعالیت و انسجام اجتماعی نیز حفظ گردد.

اهمیت کتاب در نشان‌دادن ضرورت تعامل و هم‌زمان استقلال سازمان‌های غیردولتی از نهادهای دولت است تعامل و فاصله هم‌زمان باید روی حل مهم‌ترین مسائل، مشکلات و بحران‌های محلی متمرکز بوده و با نظارت زنان سازمان‌های مردم‌نهاد به شکل بهتری حل گردد.

۵) فرصت تحقق توسعه و هویت زنان: کتاب اهتمام و اصرار دارد که نشان دهد سازمان‌های غیردولتی پتانسیل خوبی برای تحقق آرمان‌های یک جامعه، برقراری عدالت، تداوم توسعه و بازشناسی هویت، توانایی و استعداد‌های زنان در فضای متعارض جهانی خواهد بود.

۶) حل موانع تاریخی مشارکت زنان: مشارکت زنان در طول تاریخ از عوامل عینی و ذهنی بی‌شماری ریشه گرفته، کمیت و کیفیت متفاوتی پیدا کرده و همواره با موانعی روبرو بوده و این قبیل کتاب‌ها باید گامی در جهت شفاف‌سازی موانع و راه‌های برون‌رفت از آن باشند و شناسایی تنگناهای مدیریتی زنان و موانع مشارکتی آنان و شناسایی سازوکار ارتقا و مشارکت زنان از ضرورت‌های این تحقیق است.

فصل دوم:

مروری بر ادبیات

۱-۲- بررسی و کنکاش در مفهوم و مختصات سازمان‌های مردم‌نهاد

۱-۱-۲- واژه‌شناسی سازمان‌های مردم‌نهاد

«هر جامعه‌ای متشکل از سه بخش: بخش عمومی^۱، بخش خصوصی^۲ و بخش سوم^۳ یا جامعه مدنی^۴ است و یکی از ابزار اساسی مدیریت‌گرایی، ایجاد مشارکت‌های مردمی از طریق توسعه جامعه مدنی است» (مقیمی ۱۳۸۳، پیشگفتار)

پیوند سازمان‌های غیردولتی با جامعه مدنی و مشخص نبودن هر دو واژه در جوامعی نظیر جامعه ما مشکلات و موانعی را بر سر تعاریف و توافق عملیاتی به وجود آورده است. با توجه به عمر کوتاه ورود این واژگان به ادبیات جامعه ما و نیز ناآشنایی واژگانی و ابهام‌ها تلاش می‌شود به عمق و کنه واژگان پی ببریم.

البته باید توجه داشت صاحب‌نظران در کشورهای پیشرفته - که واژگان جامعه مدنی و سازمان‌های غیردولتی از آن دیار ریشه گرفته است - هنوز در پی کنکاش و بررسی واژگانی

---

¹ - private for-profit sector(firms)

² - Non-profit organization (NPOs)

³ - Third sector

⁴ - Civil society

نظیر جامعه مدنی و سازمان‌های بازوی سوم‌اند. ما نیز باید به‌دقت و بازننگری‌های دقیقی نقاط ضعف خود را در این عرصه‌ها پیدا نماییم.

مقیمی: «سازمان‌هایی که در یک کشور «سازمان‌های غیردولتی» نامیده می‌شود، به دلایلی که برای ما مشخص نیست در برخی کشورهای دیگر «سازمان‌های داوطلب» یا «سازمان‌های غیرانتفاعی» نامیده می‌شوند. هیچ مسیر مشخصی برای عبور از مفاهیم واژگان سازمان‌های بخش سوم وجود ندارد. ناچام^۱ فهرستی از ۴۸ سرواژه^۲ را برای سازمان‌های غیردولتی ارائه کرده است ... آنچه در انگلستان «سازمان داوطلب^۳» نامیده می‌شود که برای افراد بی‌خانمان فعالیت دارند در بنگلادش «سازمان غیردولتی» نامیده می‌شود و در ایالات متحده «سازمان غیرانتفاعی»^۴ (مقیمی ۱۳۸۳، ۱۴-۱۱).

در عمر کوتاه سازمان‌های مردم‌نهاد، بیان گنگ و مبهم واژگان در میان برخی فعالان در سازمان‌های مردم‌نهاد، تعارض‌ها و آشفتگی‌هایی را به وجود آورده است. همچنین برخی NGOsها وابسته به سازمان‌های بین‌المللی دانسته شده‌اند؛ لذا بهتر است در جدول زیر به واژگان دقیق‌تر سازمان‌های مردم‌نهاد نظر افکنیم:

جدول ۲-۱ - طبقه‌بندی انواع سازمان‌های مردم‌نهاد

نام اختصاری	عنوان اصلی	عنوان فارسی
CBO	Community Based Organization	سازمان مردم‌نهاد محلی
CSO	Civil Society Organization	سازمان جامعه مدنی
GONGO	Government Organization NGO	سازمان مردم‌نهاد دولت ساخته
GSO	Grassroots Support Organization	سازمان حامی توده عوام
ICVA	International Council for Voluntary agenesis	شورای بین‌المللی نهادهای داوطلب
INGO	International NGO	سازمان مردم‌نهاد بین‌المللی
INTRAC	International Training Researching Center	مرکز بین‌المللی آموزش و تحقیقات
NGO	Non-Government Organization	سازمان غیردولتی (سازمان مردم‌نهاد)
NGDO	Non-Government Development Organization	سازمان توسعه غیردولتی
NNGO	Northern NGO	سازمان مردم‌نهاد کشورهای شمال
NPO	Non-Profit Organization	سازمان غیرانتفاعی

1 - Najam

2 - acronymy

3 - private voluntary organization (PVOs)

4 - Non-governmental organization (NGOs)

فصل دوم: مروری بر ادبیات / ۲۷

نام اختصاری	عنوان اصلی	عنوان فارسی
PO	People Organization	سازمان مردمی
PSC	Public Service Contractor	پیمانکاران خدمات عمومی
PVO	Private Voluntary Organization	سازمان داوطلبانه خصوصی
SNGO	Southern NGO	سازمان مردم‌نهاد کشورهای جنوب
TSO	Third Sector Organization	سازمان بخش سوم
USAIO	Us Agency for International Development	آژانس توسعه بین‌المللی آمریکا
VO	Voluntary Organization	سازمان داوطلبانه
PFO	People Farmed Organization	سازمان مردم‌نهاد

منبع: رفیعی ۱۳۹۰، ۱۵

۲-۱-۲- تعاریف متفاوت از سازمان‌های مردم‌نهاد

صاحب‌نظران، محققان و دست‌اندرکاران در امر بازوی سوم از ارائه تعریف واحد و یکسانی درباره سازمان‌های مردم‌نهاد سرباز می‌زنند: «تعریف فراگیر هر سازمانی که تحت نظارت و تأسیس دولت قرار ندارد، غیردولتی خوانده شود» به ما این امکان را می‌دهد تا شکل‌های خیریه، امدادسانی، تجاری، بازرگانی، فرهنگی، اجتماعی، ورزشی، معنوی، توریستی، فنی، علمی، حقوقی، اداری، سیاسی و نظایر آن را در این مجموعه گرد هم آوریم». (گلشن پژوه ۱۳۸۱، ۱۱)

وسعت و پهنای کار سازمان‌های مردم‌نهاد به نکت، تعداد و پراکندگی در تعاریف انجامیده است: «گسترده‌گی دامنه فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد موجب شده تا تعاریف گوناگونی نیز ارائه شود که هر کدام در جای خود صحیح است ولی هیچ‌کدام یک تعریف واضح و کامل ارائه نکرده‌اند». (رفیعی ۱۳۹۰، ۲۳)

سه دسته تعاریف از منابع مختلف قابل مشاهده است: الف- تعاریف پژوهشگران و صاحب‌نظران، ب- تعاریف نهادهای بین‌المللی و ج- تعاریف قانونی و حقوقی

۲-۱-۲-۱- تعاریف پژوهشگران

محققین خارجی و پژوهشگران داخلی به تعریف سازمان‌های مردم‌نهاد پرداخته‌اند: دایان اتوا: «یک سازمان غیردولتی، شخصیتی غیرانتفاعی است که اعضای آن، شهروند یا مجموع‌های از شهروندان یک یا چند کشور است که نوع فعالیت آن به‌منظور پاسخ‌گویی

به احتیاجات افراد جامعه و یا جوامعی که سازمان مذکور با آن همکاری می‌نماید، تعیین می‌شود». (گلشن پژوه ۱۳۸۱، ۱۲)

سالامون لستراوهلموت آنهی ار^۱: «سازمان غیردولتی، تشکلی مستقل، منعطف، دموکراتیک و غیرانتفاعی است که فعالیت‌های خود را در جهت کمک به تقویت بنیه‌های اقتصادی و اجتماعی گروه‌های حاشیه‌ای، حل معضلات عامه و گاه رفع مسائل قشری خاص متمرکز نموده است». (گلشن پژوه ۱۳۸۱، ۱۲)

سالمون (۱۹۹۴) از سازمان‌های بخش سوم تحت عنوان «انقلاب همکاری جهانی» یاد می‌کند. علت نامگذاری به‌خاطر آن است که آن‌ها حوزه مهمی از فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را در کنار دولت و بازار شکل می‌دهند و نقش‌های در حال افزایش را در خط‌مشی‌گذاری عمومی ایفاء می‌نمایند که یکی از گروه‌های مهم خانواده سازمانی بخش سوم، سازمان‌های غیردولتی هستند». (مقیم ۱۳۸۳، ۹)

جک پلانو^۲ و ری التون^۳: «سازمان غیردولتی، سازمانی است با سازوکاری برای فراهم ساختن زمینه همکاری میان گروه‌های ملی درباره مسائل بین‌المللی به‌ویژه در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، انسان‌دوستانه و تکنیکی». (گلشن پژوه ۱۳۸۱، ۱۳)

چاندورک^۴: «سازمان‌های غیردولتی، سازمان‌هایی هستند که به‌صورت خودجوش، داوطلبانه و بدون وابستگی به دولت و یا سازماندهی مشخص و ساختار دموکراتیک با هدف پیشبرد منافع، علایق و سلیقه‌های افراد تشکیل می‌شود. افراد در این سازمان‌ها خود را به‌عنوان موجوداتی اجتماعی می‌شناسند و اعضای این حوزه مدنیت یعنی احترام و تساهل را می‌آموزند». (چاندورک ۱۳۷۷، ۳۳)

تدلر^۵: «سازمان‌های غیردولتی اغلب خود را در مقابل دولت تعریف می‌کنند. دولتی که گفته می‌شود بزرگ، سخت، غیرقابل‌انعطاف، بوروکراتیک، سلسله‌مراتبی و ناتوان در رسیدگی به فقیران است. اگر این سازمان‌ها به‌عنوان نهادهایی تعریف شوند که خارج از

¹ -Salamon Lester

² - Helmut Anhier

³ - Jack Plono

⁴ - Roy Olton

⁵ - Nira chundork

⁶ - Tedler

حیطه و اقتدار دولت فعالیت می‌کنند طیف بسیار وسیعی را شامل می‌شوند. (کاوسی، نیکومرام و کریمی ۱۳۸۷، شماره ۲)

لامپکین و استنگل^۱: معتقدند: سازمان‌های غیردولتی سالیان دراز در سراسر دنیا به‌عنوان نیروهای کلیدی در جامعه بوده‌اند که از گروه‌هایی از مردم تشکیل شده‌اند و به‌صورت داوطلبانه دور هم جمع نمی‌شدند، خدمات و فعالیت‌هایشان خیلی وسیع و متنوع است (فراهم نمودن فرصت‌های تفریحی و سرگرمی برای جوانان، توزیع غذا و پوشاک برای نیازمندان، برگزاری کنسرت موسیقی، مراقبت‌های بهداشتی، ابراز دیدگاه‌هایی راجع به اداره امور جامعه‌شان). (مقیم ۱۳۸۳: ۱۵)

بندل و مورفی^۲: «گروه‌هایی که به‌جای دستیابی به قدرت اقتصادی بازار با عرصه سیاسی از طریق فرایند انتخابات، هدفشان ارتقاء اهداف محیطی و یا اجتماعی است، تحت عنوان سازمان غیردولتی مطرح هستند». (مقیم ۱۳۸۳: ۱۶)

کارنویتز^۳: «سازمان غیردولتی را گروه‌هایی از افراد می‌داند که به دلایل بسیار زیادی سازماندهی شده‌اند که انسان‌ها را در ابداع‌گری درگیر نمایند». (مقیم ۱۳۸۳: ۱۶)

جولی فیشر^۴: «یکی از محققین علوم اجتماعی تعریف کلی از سازمان‌های مردم‌نهاد در کشورهای جهان سوم نموده است. وی معتقد است سازمان مردم‌نهاد، سازمانی است که درگیر امور توسعه است.»

آلن فلون^۵: «سازمان غیرانتفاعی، داوطلبانه، خدمتگزار و توسعه‌مدار که در جهت منافع اعضا یا سایر افراد جامعه به‌عنوان یک سازمان خودجوش عمل می‌کنند ... سازمان مستقل، انتخابی، غیر فرقه‌ای و مردمی که برای توانمندسازی گروه‌هایی که از نظر اقتصادی یا اجتماعی در حاشیه قرار گرفته‌اند، تلاش می‌کنند». (آلن ۱۹۹۸)

نمازی: «جامعه مدنی بخش نهادهای داوطلب و بخش سوم ... عنوان‌هایی قابل جایگزین هستند که به‌عنوان نهادهای شهروندی مستقل از دولت به آن‌ها اشاره می‌کنند و جهت نیل به اهداف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در شکل پاسخگو و دارای هویتی

¹ - Lampkin & Stengel

² - Bndell & Murphy

³ - Charoviz

⁴ - Julie Fisher

⁵ - Akeb Felon